

II.A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: ***Az önellátó tanyasi életmód és gazdálkodás***

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☒ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☐ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ kulturális örökség	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: Apátfalva külterület, falu közelében levő tanyák

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

☒ települési	☐ tájegységi	☐ megyei	☐ külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A önellátó tanyasi gazdálkodás lényege

Apátfalván az újkori megtelepedéskor (1760) igen racionális telekhasználat alakult ki. Akkoriban minden telkes jobbágy két fajta szántóterülettel rendelkezett: ugarfölddel és szállásfölddel. Mivel az ugarföldek közel voltak a faluhoz és ott kis parcellák feküdtek, gyalog is könnyen megközelíthetők voltak a falusi háztól. Tanyát kizárólag a szálláson emeltek, ez messzebb feküdt a falutól, és műveléséhez több idő kellett.

1783-ban már létezett a négy tanyai út, és állt már 80 tanya is.

Apátfalva határában 1951-ben 426 tanyát tartottak nyilván. Jelentős részük lakott volt, és a négy tanyadűlőben épült: Belez dűlő, Orvos dűlő, Nagyút (Dori) dűlő, Tóth Laci dűlő, Kardos dűlő.

Az apátfalvi határ más részein is épültek tanyák, ám kevesebb. Mind 400 öles dűlők. 1977-ben 116 lakatlan és 50 lakott tanyát jegyeztek fel.

Ha egy szántón tanyát terveztek építeni, először kútásással és istálló létesítésével kezdték, hogy a lovaknak legyen hol pihenni. Az első istállót, ill. tanyákat a dűlő közepén kezdték építeni. Az ideiglenesen kint tartózkodó gazda vagy tanyás, kezdetben itt aludt a jószágokkal együtt. A szállásból akkor lett tanya, ha a lakóház is felépült. Az építkezés tavasszal kezdődött, úgy igyekeztek, hogy októberre a tanya is kész legyen.

Apátfalva határában kiscgazda tanyák épültek. A község lakosságának általában tanyai birtok mellett a faluban is volt háza. A tanyák a falubeli házakhoz hasonlóan készültek.

A falu határában lévő földterületek igen jó minőségűek, növénytermesztésre alkalmasak voltak, így az évszázadok során egyre több parlagon heverő területet művelés alá fogtak.

A faluban a telkek nem voltak nagyok, nem lehetett igazán gazdálkodni rajtuk. A falusi ház és a földterület közti távolság miatt (főleg ha több darabban volt a családnak) jelentősen sok időt vett igénybe a lovas kocsival való ki- és visszavonulás. Ezért egyre többen úgy döntöttek, kinn a földterületen tanyát építenek. Így alakult ki a tanyavilág. A földjeiken épített házakban, azaz a tanyákon főképp a fiatal házaspárok és középkorúak (20-60 évesek) laktak, akik jól bírták a munkát reggeltől estig. A szülők, nagyszülők dédszülők (60-100 évesek) illetve a tanyákon

lakók gyermekei iskola időben, (6 évestől 12 éves korig), a faluban levő lakóházban éltek. A tanyai életmód és gazdálkodás más életformát követelt meg, mint a faluban. A tanyai ember szinte csak magára számíthatott, minden munkát magának kellett elvégeznie, legfeljebb a szomszédok segítettek egymásnak. Az itt élő emberek a saját bőrükön tapasztalták meg, ha nem tudták jól beosztani a munkafolyamatokat, vagy nem a kellő időben végezték el. A tanya elzártságához az is hozzá járult, hogy télen vagy esős idő esetén is, nem vagy csak alig lehetett közlekedni.

A tanyán élők napjaikat földműveléssel töltötték el. Napkeltével ők is keltek, egész nap dolgoztak, napnyugtával pihentek le. A paraszti földművelés igen megerőltető, fáradságos munka volt, csak egészséges emberek bírták egész nap a cipekedést, a kapálást, a kukoricatorést. Minden családtagnak jutott munka bőven, és a kisebb gyerekeket is bevonták. Régen gépek alig voltak, később lettek, de pénz kellett a megvételükhöz és az üzemeltetésükhöz. Az apátfalviak köztudottan nagyon takarékos, már-már fősvény emberek voltak.

A tanyákon lakók a falutól viszonylag messze, több kilométerre voltak, a kapcsolattartás a faluban élőkkel csak heti 1-2 személyes látogatásra korlátozódott. A tanyáról mentek be a faluba. Ilyenkor ejtették meg a bevásárlást, a rokonok meglátogatását is, a megtermelt javak cseréjét. Ezt befolyásolta az időjárás, a szántóföldi munka mennyisége, az állatok ellése.

Így a tanyasi életforma minden tekintetben az önellátásra ösztönözte az embereket.

Az évtizedek alatt Királyhegyes, Kövegy és Apátfalva határában, főleg a Langó kápolna környékén szabályos tanyasorok alakultak ki.

Élelmük:

A tanya körüli földeken megtermelték maguknak mind a szántóföldi gabonákat: búzát, kukoricát, árpat, mind az állati takarmányokat: zabot, kukoricát, búzát, árpat, napraforgót, kendermag, valamint a nyers és lekaszált fű mint széna, és a here (lucerna) a kukorica száraz leveles szára (szár) az állatok nyári és téli takarmányozására. Termeltek cukorrépát is az állatoknak.

Télire a fagy ellen elvermelték a termést: Egy nagy gödröt ástak a földbe, szalmával kibélelték, és behordták a termést, majd betakarták. Így védték a fagy ellen.

A tanyák körül mindig volt kiskert, ahol virágokat, és konyhakerti növényeket: gyökeret, sárgarépat, cellert (zeller) mákot, krumplit, salátát, káposztát, hagymát, babot, sütő- és takarmánytököt termesztettek. Ezekből minden évben „fogtak magot, és kiszáritva papírosba eltették” a következő évi vetőmagnak. A kertben voltak ribizli, büszke bokrok, ennek is fogyasztották a termését. Télen kemencében sütötték a tököt, és törték a tökmagot, így jutottak kellő vitaminhoz. A káposztát otthon hordókban savanyították, ki-ki ízlésének megfelelően.

A szőlő több fajtáját ismerték, must, saját készítésű bor, aszalva mazsola készült belőle.

A diófa nagyon értékes fának számított, termését ették, a fát bútoroknak, használták fel.

Az utak mentén gyümölcsfákat ültettek, alma-, többféle szilva-, körte- barack- birsalma- meggyfát. Italaik a must, szőlő- és meggybor, pálinka. A gyümölcsöket nyersen fogyasztották, szörpnek, aszalványként, lekvárnak és befőttnek tették el télire.

A tanyák köré akácfákat ültettek árnyékukért, szél ellen és tüzelőnek, építéskor ólajtónak, karámfának használták. Fűzfavesszőt a Maros árteréből gyűjtöttek, vagy maguknak ültettek. Ebből minden parasztember tudott kasokat, tyűkborítót, garabolyt kötni, kosarakat, pászárítót

fonni. Maguk készítették a szakajtókat is. Ültettek kerti söprűnek való növényt is. Ha beérett levágták, összekötötték, volt kerti söprűjük. Akik ültettek cirkot azoknak lett kisebb vagy nagyobb méretű cirokseprőjük is.

A betegségek gyógyítását kötésekkel, borogatásokkal, gyógyfüves pakolással, gyógyteákkal, öblögetéssel próbálták meggyógyítani, gyógyszert a drágasága miatt alig vettek, és nem utolsó sorban patika csak a faluban volt. Kedveltek voltak a gyógyteák: kamilla, hársfa, cickafark.

A növénytermesztés mellett minden családi gazdaságban folyt állattenyésztés is: ló, tehén, birka, kecske, disznó.

Az állattartásnak a paraszti életben fontos szerepe volt, mivel nem voltak bevásárlóközpontok, boltok ahol késztermékeket tudtak volna vásárolni az emberek. Maguknak kellett előállítani, a táplálékukat és mindent, amire szükségük volt. Az élő állatoknak a tollát tejét, szőrét, tojását, és az erejüket is. Nagyon fontos volt a szaporulat is. Maguk le tudták vezetni az elletést, fialást. A szárnyasokat maguk keltették, a galambok maguktól is szaporodtak. Nagy ínségben a galambtojásból galuskát készítettek. A saját maguk által felnevelt és levágott állatoknak hasznosítani tudták a húsát, vérét, csontját, bőrét, beleit.

Szárnyasok

A szárnyasok: liba, kacska, pulyka, tyúk, gyöngyös, galambok minden tanyán megtalálhatók voltak. A tanya körül szaladgáltak, kapirgáltak, nyáron kevés takarmánnyal is fel lehetett nevelni őket. Főleg frissen vágva fogyasztották, a fagyasztó hiányában. Így tudták biztosítani a friss húst. Az ágyneműkbe való tollat is maguk állították elő. A libákat, kacsákat „megtípték” a tollal tömték meg a párna és paplanhuzatokat. A toll nagy érték volt régen.

Ló

Haszna kettős volt: életükben igavonóként, közlekedési eszközök, lovas kocsi, eke, és borona elé fogták be, levágva pedig emberi, a nyesedékből állati élelem lett. A lovakat szinte emberi tisztelet illette meg. Nevükön nevezték, ha megfelelően viselkedett, jól bírta a munkát hosszú ideig maradt a családnál, nem cserélgettek. Csak a ló kiöregedésével vettek, vagy neveltek másikat. Elnevezései: csődör, kanca, csikó, paripa (herélt csődör)

Szarvasmarha

(tehen) húsát, tejét, szőrét, csontját, trágyáját is hasznosította az ember.

Ha eladásra került a kapott pénzből a család használati tárgyakat vásárolhatott.

A szarvasmarhatartás jelentős volt Apátfalván, elsősorban a tej miatt. A tejet rengeteg féleképpen hasznosították: nyersen, altatva, tőröként, tejfölnek, tejszínként, vajnak, gomolyának, sajtnak. A tejtermék romlandó, az ásott kútba leeresztve hűtötték.

A szarvasmarha apaállatot bikának hívják. Bikát nem minden háznál tartottak, mivel nagyobb ereje van, mint a tehennek az anyaállatnak, így a bika tartása elég veszélyes. A fiatal nő ivarú szarvasmarhát üszőnek hívjuk. Azokat a hím állatokat, amelyet a húsa miatt tartottak, hízlaltak, általában ivartalanították, minek következtében az állat szép nagyra megnőtt, drágán tudták eladni és könnyebb is volt vele bánni, nem volt olyan vad. Az ivartalanított fiatal állatot tinónak, a felnőttet ökörnek hívják. A szaporulat neve a borjú, eladhatták, vagy nevelték tovább.

Sertés

A sertéseknél (disznó) a koca nevet az anyaállatokra használjuk. Az apaállatokat kannak hívjuk. A szaporulat a malac.

A fálvakban általában egy-két kan disznót tartottak, a természetes szaporodás miatt.

A jószágtartók, azok gazdáját hívták, ha malacokat szerettek volna. A többi hímváru disznót ivartalanították, szakszóval miskarolták, utána már ártánynak hívták őket. A fiatal lány állatokat emsének hívták.

A disznó biztosította a parasztember élelmének a jelentős részét. A disznóvágások ideje András naptól kezdődött és a böjt kezdetén ért véget. Régen a téli időszakban vágta disznót, könnyebb volt a hús tartósítása, mert akkor még nem létezett fagyasztószekrény.

A disznóvágás egy jelentős családi esemény volt. Ilyenkor összegyűlt a család, a rokonság közösen dolgozták fel a levágott állatot. A férfiak feladata volt a leszúrás, felbontás és a hús feldolgozása, a füstre szánt húsok sózása. A nők egyik fő feladata a bél mosása, előkészítése arra, hogy beletölthessék a hurkát, kolbászt, valamint ők mosogattak és készítették a sültvért-, húst, töltött káposztát, sült hurka-kolbászt. Egészen más tartósítási módok voltak régen, mivel a fagyasztás csak hidegben természetes körülmények között működött. Amit lehetett lesóztak, majd felfüstöltek. A húst lesütötték, bödönbe rakták és zsírt öntöttek rá. A szárazkolbász akkor is létezett.

Juh

A juh (birka) tartása is elterjedt volt, kis helyigénye miatt. Akár egy használaton kívüli ól is megfelelt a tartásukra. Nagy haszna a tej, és abból készíthető sajt, a szőre a gyapjú, melyből házilag mosással, válogatással, majd kártolással, (fésüléssel) rokkán sodorva fonalat lehetett fonni, és szőni, vagy ruhaneműt kötni belőle. Haszna még a szaporulata, levágva húsa, zsírja (birkafaggyú). Ha lenyúzták a birkáról a bőrét szakembernek odaadva kuzsut, bekecset (mellényt) készített belőle. Elnevezései: kos, anya, bárány, toklyó (1-2 éves bárány) ürü ivartalanított kos.

Kecske

A kecskét kevesebb tanyán neveltek, hasznosítása a birkáéval hasonló, szőrét nem használták. Elnevezései: bak, anya, gida, gödölye (fiatal nőstény kecske) ürü (herélt kecske)

Méh

Sok tanyán voltak méhek, tudtak velük bánni, így meglett az évi méztermés is. Akác, vegyes méz volt ismert és a lépesméz.

Kutya, macska

A kutya kizárólag az udvaron lakott, a ház védelme volt a feladata, idegenek, kóbor kutyák, róka, nagyobb férgek (nyest, nyuszt, görény, pocok) ellen. A macska a kisebb rágcsálókat irtotta a tanya körül, és a takarmányosban.

Tüzelőért nem adtak pénzt. A kemencében bármit elégettek, gallyakat, ízéket, csutkát, kiszáradt fát, metszéskor levágott faágakat, „csutkatüvet”, szalmát, szőlővenyigét, így olcsó volt a fűtés. Az eltüzelésre váró anyagokat a nyári hónapokban a tanya udvarán összerakták.

Sokan kendert is termeltek, kötelet fontak belőle az állatoknak, durva szövésű zsákokat csináltak belőle, a finomabb szálakból törölközőket.

Az elhasznált ruhaneműt felcsíkozták, és rongypokrócot szövettek belőle a takácsokkal.

Mosószerük a háziszappan, amit maguk főztek a disznóvágáskor összegyűjtött bélzsírból, az avas tőpörtőből, használt zsírból.

Boltból petróleumot, cukrot, sót, ecetet vettek.

A tanyai épületek rendszere

1. Emberi lakóhelyek, a ház

A tanya építésének kezdetekor az ideiglenesen ott tartózkodó tanyás vagy gazda, kezdetben a jószágokkal aludt. A szállásából akkor lett tanya, ha a lakóház is felépült. A tanyák nem voltak olyan hivalkodó kinézetűek, mint a falubeli házak. A lakóház kezdetben szobából és konyhából állt, s ennek folytatásában az istálló volt. Ha bővítették esetleg kamrát és galambpadlást alakítottak ki. Majd kiskonyha, deszkázott eres, néhol pince is épült folytatólagosan. A konyhák kezdetben szabadkéményűek voltak, a szobában pedig kemencével fűtöttek és főztek. A padlásra az istállóból tudtak felmenni, itt tárolták a szalonnát, a lomokat, és itt alakították ki a galambpadlást is.

2. Terménytárolók

A tanyasi udvaron a falusi portánál jóval több gazdasági épületet emeltek, és alapterületük is nagyobb volt. Minden értékük az állatok, és a termények voltak. Ezért ezeket mindig szemmel tartották. A terménytárolók a lakóházzal szembe helyezkedtek el, hogy az ablakból könnyen rájuk láthassanak. A terménytárolók nagysága a szántó föld területével arányosan növekedett, hiszen a megtermett gabonát aratás után valahová tenni kellett. A termények tárolására kasokat, hambárt, góré (kotárkát) építettek.

A kasok a szemes gabona (árpa, kukorica, búza, liszt, zab, avas gabona) tárolására szolgáltak, módosabb gazdáknál régen akár minden terménynek külön-külön kast építettek. Az alapos szellőztetés céljának megfelelően, alja soha nem érintkezik a földdel, oldalát nem tapasztják be kívülről, szellőztető lyukakkal is el van látva. Alsó részét kutyáolnak használják.

A kast szánkótalpra építették, hogy szükség esetén (pl. törökdulás, tatárdulás) biztonságos helyre húzassák őket az eléjük fogott lovakkal. Alja jóval a föld felett volt, a férgek így nehezebben férhettek hozzá.

A hambár is a szemes takarmány tárolására szolgált. Fix helyre építették a föld felett 40 cm-re. Ajtaja volt, ember ki-bejárható rajta. Fala vesszőből volt fonva.

A górék a csöves kukorica tárolására és szárítására szolgálnak. Oldalfala lécekből van szögelve. Alatta, mivel általában egy méter magas lábakon állt, disznó-, kacs-, libaólak sorakoznak, vagy gazdasági szerszámokat tárolnak. A gazdák nagyon találékonyan oldották meg a gazdasági épületeket, volt ahol 3 emeletes épület készült, hisz legfőleg galambpadlás lett kialakítva. A góré oldalához sok helyen a leeresztésbe istállót vagy színt alakítottak ki.

A telkek szélére hordták az állatok téli takarmányozására gyűjtött takarmányt és a szalmát.

3. Állati lakóhelyek

Az állatok nevelésére ólakat (tyúkól, csirkeól, malacól, disznóól), istállókat, aklokat kellett építeni. Ezeket sokszor a tanya részeként a főépület végébe sorakoztatták. Nagyobb állatállomány esetén külön épületet alakítottak ki az állatoknak. Az állatok nyári szállása árnyékot adó, fa tartóoszlopokra állított tákolmány volt. Nincs oldala, teteje eső, napsütés ellen véd, nádból, szárízékből készül.

4. Füstölő: A hús füstölését végezték ebben a kis épületben.

5. Ásott kút

A tanyák építését kútásással és istállóépítéssel kezdték. A vizet gémeskútból húzták fel, ugyanúgy ahogy a falusi házaknál. A kút melletti vályúból a jószágokat itatták.

5. Udvari kemence: nyáron ebben sütöttek, hogy ne legyen meleg a házban.

6. Katlan: Kinn a szabadban állt. Ebben melegítettek vizet mosáshoz.

7. Kerítés: Gallyakból, lécekből készült kerítéssel kerítették körbe a tanyát. Sok esetben csak a kertet.

8. Trágyadomb: Összegyűjtötték az állati ürüléket és ősszel szétszórták a termőföldeken, így biztosították a tápanyag utánpótlást.

9. Rakások

Farakásba rakták össze a téli tüzelőnek való fát, farönköket, gallyat, szárízéket.

A tanyák közé fasorokat telepítettek a szél erejének csökkentésére, és téli tüzelőnek.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Az önellátó tanyasi gazdálkodás olyan magas fokú környezettudatos életmód, amely alig termel hulladékot, mindent a természetes anyagokból épít, és használat, elkopás után oda juttatja vissza. A jószágok természetes közegükben élnek, van helyük az élethez. A tanyasi ember nem díszállatokat tart, hanem haszonállatokat, ami neki hasznot hoz, segíti, helyette munkát végez. A tanyasi ember ismerte a természet (növények, állatok életének) törvényeit, azokat betartott, nem pusztította, így magát és állatait egészséges táplálékkal tudta ellátni. Ez az életmód mindig alkalmazkodott a domborzati viszonyokhoz, (hegyes, sík vidék) és az évszakok változásaihoz. A munka és a táplálkozás is évszakonként más és más volt.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források:

Szigeti György: Fejezetek Apátfalva néprajzából I. Anyagi kultúra

Tóth Ferenc: Apátfalva Száz magyar falu könyvesháza

Vargáné Antal Ilona: Egy apátfalvi asszony visszaemlékezései Marosvidék füzetek Makó 2009.

Vargáné Nagyfalusi Ilona : Múltunk szötte örökség Bíbic könyvek sorozat

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

III.MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

Tanya léckerítéssel földúttal és fasorral.

Tanyabejáró

Tanyaudvar gémeskúttal

Tanya lakóépület

nyári istálló

Összerakott téli tüzelő: szárízék és

Összeépített ólak

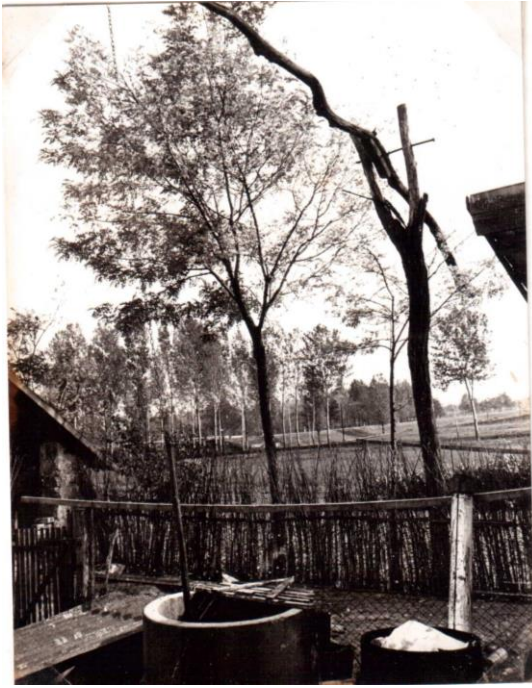

Összeépített hambár és kotárka

Tanyához épített istálló

Sövénykerítés

Góré és nyári istálló összeépítve

Dömötör István fotói

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek

A tanyavilág egy természetes módon kialakult ökológikus gazdasági forma volt. A munkahelyen éltek az emberek. Benne a természetben. Megvolt mindennek a helye. A biológiai körforgás működött. Önálló gazdálkodást folytattak. Kívülről csak néhány elemet, gyufát, petróleumot, sőt stb. kellett bevinni a gazdaságba. A lehető legolcsóbban állították elő a termékeiket. Nem kellett állami dotáció, uniós támogatás a gazdaságos termeléshez. Az állatok még a dűlő utakon lévő füvet, gazt is lelegelték, az se ment veszendőbe. Az elhullott kalászt a tarlón libák, disznók összeszedték. A szalmát, kukoricaszárat nem kellett elégetni a földön, mind-mind hasznosult valamilyen formában. A kukorica tövét, amit csutkatőnek hívtak a tanyasiak, azt is kiszedték és felfűtötték.

Amit most 2019-ben tudományos és akadémiai dolgozatokban írnak a természetes életformáról, ökológikus gazdálkodásról, az a tanyavilágban mind-mind megvolt.

Az emberek közvetlen kapcsolatban voltak a Teremtővel. Tudták azt, hogy hiába dolgoznak, ha áldás nincs rajta, akkor sok kár keletkezhet. Ez tiszta erkölcsöt, erőt adott a mindennapi munkához. El kell ismerni, hogy a tanyasi emberek keményen dolgoztak. Elég volt a kérges tenyerükre nézni!

Sajnos ez a világ nem jön vissza. A táblás művelésnek útjában voltak a tanyák. Felsőbb utasításra elindították a tanyarombolást. A termelőszövetkezetek megjelenése azt eredményezte, hogy az emberek nem a saját munkahelyükön éltek. El kellett járni messzebbre a határ más részeibe. A táblásítás, az utak hiánya, a kiszabott büntetések rákényszerítették az embereket, hogy előbb-utóbb otthagyják, elbontsák a tanyáikat. Lovak, kocsik híján az emberek évekig hóban, sárban sok kilométeren át kerékpárral tolták a faluból a darát a jószágnak. Véleményem szerint pedig csak az utakat kellett volna megcsinálni és a villanyt bevezetni a tanyákra, némi földet meghagyni a tanya körül, és a tanyasi közösség élt és virágzott volna tovább. A szellemi-lelki fejlődést pedig biztosították volna a néptanítók a tanyasi iskolákban. Ezek a kemény munkához szokott kérges kezű emberek jobb jövőről álmodtak annak idején.

2019. október 30.

Kerekes László Szeged (apátfalváról elszármazott)